

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті досліджено сутність еколого-економічного аналізу, визначено його основні складові та розглянуто їх особливості. Визначено, що основними напрямками подальших наукових досліджень стануть вивчення наслідків екологічної діяльності вітчизняних підприємств, розробка механізму еколого-економічного управління підприємством, а також розробка заходів, спрямованих на стабілізацію та покращення стану навколишнього природного середовища.

Ключові слова: еколого-економічний аналіз, екологічний аудит, екологічна експертиза, екологічний маркетинг.

CONCEPTUAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ANALYSIS

This article explores the essence of environmental and economic analysis. Determined that in modern economic literature are five components of ecological and economic analysis, namely environmental review, environmental diagnostics, environmental situation analysis, environmental marketing analysis and environmental audits. Author determined another component of ecological and economic analysis, such as environmental controlling, which will deepen the analysis, make closer relationship evaluative and analytical procedures from the operational to the strategic level to ensure an integrated approach to the study of resource and environmental condition, and thus create the preconditions for all ensure environmental and economic security.

Key words: environmental and economic analysis, environmental auditing, environmental assessment, environmental marketing.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Значний науково-технічний потенціал людства розширює можливості економічного розвитку та супроводжується негативним впливом на навколишнє середовище. Антропогенна діяльність змінює природний перебіг процесів у довкіллі, що ставить під загрозу здоров'я і життя людини. Саме тому, на сучасному етапі розвитку, у зв'язку з протиріччями між господарською діяльністю та навколишнім середовищем, досить гостро постає проблема еколого-економічного управління. Важливою складовою у формуванні та реалізації еколого-економічного управління є адекватна оцінка стану природокористування й охорони навколишнього середовища у різних секторах економіки і на всіх рівнях – від конкретного підприємства, галузі до окремих регіонів і країни в цілому. Практична реалізація еколого-економічної політики, орієнтованої на екологізацію суспільного виробництва, забезпечення екобезпеки життєдіяльності населення і природних екосистем, сталий розвиток, потребує здійснення еколого-економічного аналізу господарської діяльності на різних ієрархічних рівнях управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких розглядається дана проблема. Висвітленню теоретичних засад природокористування та проблем еколого-економічного аналізу присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Буркінського Б.В., Мельника Л.Г., Мішеніна Є.В., Павлова В.І., Сотника І.М., Харічкова С.К., Хвесик М.А., Царенко О.М., Шапочки М.К.

Не зважаючи на вагомий внесок науковців у теорію і практику здійснення еколого-економічного аналізу, слід відзначити відсутність єдиного підходу до визначення його сутності та складових елементів, та його фрагментарне застосування у діяльності вітчизняних підприємств. У зв'язку з цим, виникає потреба у подальших наукових дослідженнях, що дасть змогу комплексно підійти до вирішення зазначеної проблеми.

Метою статті є дослідження сутності еколого-економічного аналізу та визначення його основних складових.

Основний матеріал дослідження. Наше сьогодення характеризується складною екологічною ситуацією, надзвичайно низьким рівнем екологічної освіти і свідомості більшості населення, надмірною експлуатацією природних ресурсів і накопиченням шкідливих відходів. Як наслідок, виникають значні екологічні проблеми в результаті нераціональної взаємодії господарської діяльності людини і навколишнього середовища. Основними причинами кризової екологічної ситуації в Україні є ресурсно-енергетична структура її економіки, що викликала не тільки значне забруднення навколишнього середовища, але й спричинила зменшення запасів багатьох видів її природних ресурсів [1, с. 172].

Сучасний розвиток науково-технічного прогресу обумовлює значний приріст виробництва продукції і, як наслідок, збільшення негативного впливу на якісний стан довкілля. Отже, виникає дилема між задоволенням суспільних потреб у матеріальних благах та природно-ресурсним й екологічним потенціалом навколишнього середовища, що може бути вирішена на основі об'єктивної еколого-економічної оцінки виробничих процесів, що відбуваються у різних сферах господарювання.

Еколого-економічний аналіз – достатньо нова галузь економічного аналізу, що набула розвитку впродовж останніх кількох десятиліть у розвинених країнах і сьогодні знаходиться на етапі свого становлення в Україні. Даний вид аналізу може охоплювати всі сторони господарської діяльності

підприємства у взаємозв'язку з його природоохоронною, ресурсозберігаючою, екоефективною діяльністю (прямий зв'язок «підприємство – довкілля») та впливу довкілля на діяльність підприємства (зворотний зв'язок «довкілля – підприємство») [2].

Еколого-економічний аналіз є важливим інструментом оцінки екологічної стійкості підприємств і галузей, що має багатоаспектний, комплексний та організаційний характер. З його допомогою можливо приймати оптимальні управлінські рішення у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища.

Еколого-економічний аналіз здійснюється за двома основними напрямками. Перший напрям передбачає виявлення масштабів, елементів і результатів діяльності підприємства, регіону, країни в цілому, що має певний вплив на довкілля (як негативний, так і позитивний), другий напрям – визначення впливу такої діяльності на формування й оцінку підсумкових показників роботи підприємства [2].

У сучасній економічній літературі виділяють п'ять складових еколого-економічного аналізу, а саме: екологічну експертизу, екологічну діагностику, екологічний ситуаційний аналіз, екологічний маркетинговий аналіз та екологічний аудит. Однак, на наш погляд, варто виокремити ще одну складову еколого-економічного аналізу, а саме екологічний контролінг, що дозволить поглибити аналіз, зробити тіснішим взаємозв'язок оціночно-аналітичних процедур від оперативного до стратегічного рівня, забезпечити комплексний підхід до вивчення ресурсно-екологічного стану, а значить створити всі передумови до забезпечення еколого-економічної безпеки. Зупинимось на висвітленні складових аналізу докладніше.

Екологічна експертиза – вид науково-практичної діяльності уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки [3].

Метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Основні завдання та функції екологічної експертизи наведено на рис. 1.

В Україні здійснюються державна, громадська та інші екологічні експертизи. Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими для виконання.

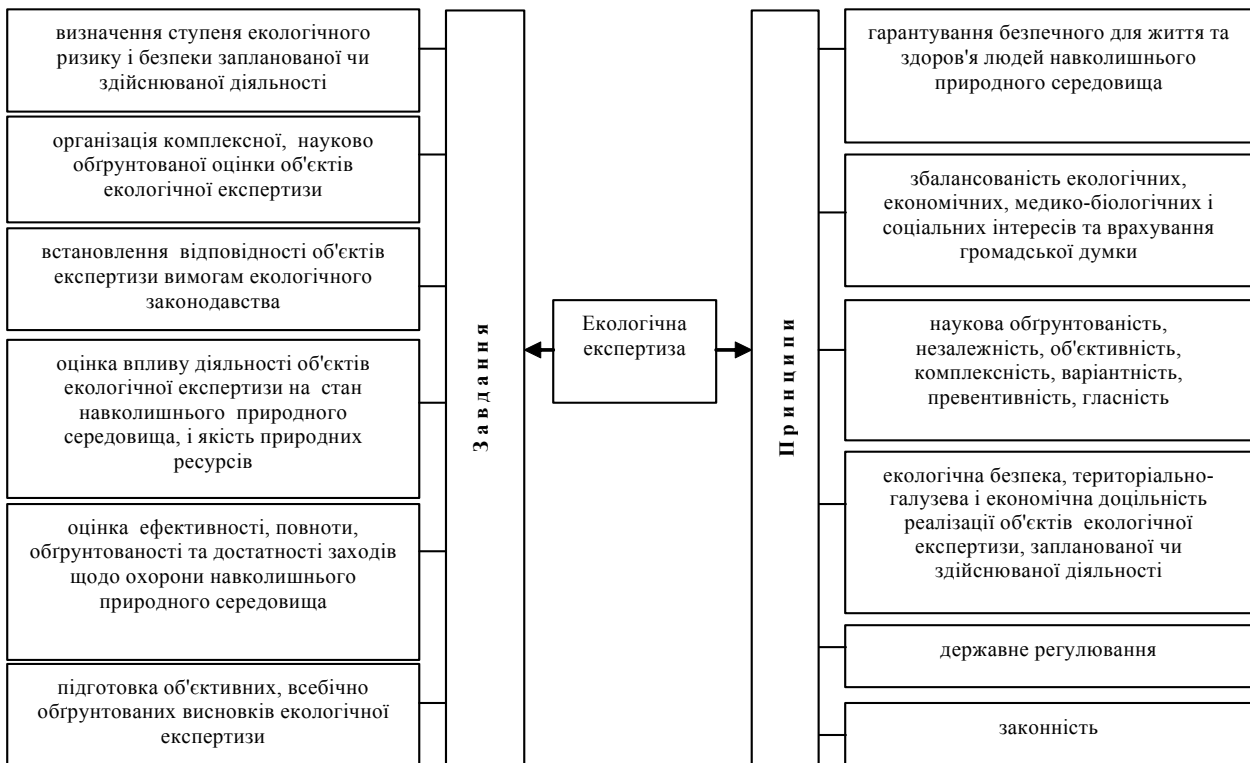

Рис. 1. Основні завдання та принципи екологічної експертизи

Приймаючи рішення щодо подальшої реалізації об'єктів екологічної експертизи, висновки державної екологічної експертизи враховуються нарівні з іншими видами державних експертиз. Висновки

громадської та іншої екологічної експертизи мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані при проведенні державної екологічної експертизи, а також при прийнятті рішень щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи.

Важливою складовою еколоого-економічного аналізу є екологічна діагностика, що дозволяє простежувати динаміку досліджуваних процесів у взаємозв'язку, визначаючи при цьому причинно-наслідкові зв'язки і залежності.

Екологічна діагностика безпосередньо орієнтована й на визначення характеру різних порушень у разі відхилення від ходу виробничого процесу від екологічних нормативів і вимог щодо потенційного виникнення значних проблемних ситуацій, оцінку диспропорцій між виробництвом продукції і економічно значущими проблемами охорони навколишнього середовища для підприємства. Мета екологічної діагностики – формування і аналізування своєчасної й достатньо об'єктивної інформації про можливості й інтенсивність розвитку негативних наслідків впливу господарської діяльності, виробництва на навколишнє природне середовище, вміння апіорі правильно виявити і оцінити еколоого-економічні проблемні ситуації для подальшого, більш поглибленого, їх аналізу [4, с. 78].

Екологічний маркетинг – це функція управління, яка організовує і спрямовує діяльність підприємств, пов'язану з оцінкою і перетворенням потреб споживачів в екологічно орієнтований попит, тобто попит на товари і послуги, що сприяють збереженню якісного та кількісного рівня основних екосистем, задовольняють екологічні потреби як окремих осіб, так і організацій або суспільства в цілому [5, с. 25]. З погляду підприємства, що орієнтується на виробництво екологічних товарів, екологічний маркетинг – це вид діяльності підприємства, спрямований на виявлення та задоволення екологічних потреб окремих споживачів та суспільства в цілому кращим способом порівняно із конкурентами, в результаті якого забезпечується конкурентоспроможність і прибутковість підприємства.

Загальною метою екологічного маркетингу є забезпечення довгострокового добробуту суспільства з економічних, соціальних і екологічних позицій на основі підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Основною метою його на рівні суб'єкта господарювання є виявлення незадоволеного попиту в екологічно чистих умовах довкілля, екологічно чистих товарах, техніці та технологіях з метою орієнтування виробництва на задоволення екологічних потреб, тобто забезпечення розроблення, випускання і реалізації екологічних товарів, на які на ринку існує попит; на регіональному та державному рівнях – створення таких економічних умов для суб'єктів господарювання, при яких вони будуть зацікавлені в модернізації технологій виробництв і будуть прагнути раціонально використовувати, зберігати та відновлювати природно-ресурсний потенціал регіону (або компенсувати суспільству шкоду, яка завдається).

Основні завдання та функції екологічного маркетингу наведено на рис.2.

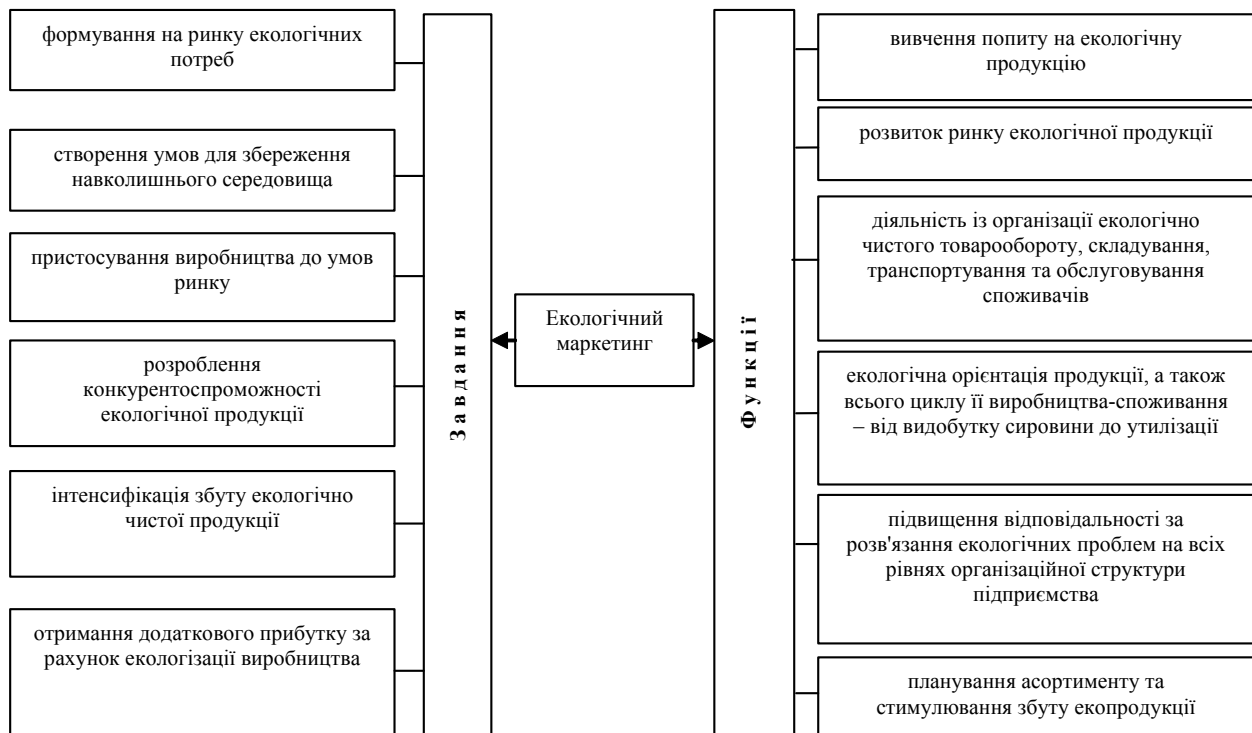

Рис. 2. Основні завдання та функції екологічного маркетингу

Концепція екологічного маркетингу з одного боку, охоплює діяльність з формування у споживачів

екологічних потреб, виробництва та просування екологічних товарів, а з іншого — являє собою окремий випадок некомерційного маркетингу, метою якого є формування системи раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і системи екологічної безпеки.

Екологічний (еколого-економічний) ситуаційний аналіз орієнтований на аналітичне дослідження існуючої екологічної діяльності підприємства на базі конкретних (виявлених) ситуацій. Він спрямований на виявлення можливості регулювання, корегування слабких її ознак, які обумовлюють наявність еколого-економічних проблем (що виявлені на етапі еколого-економічної діагностики). Тому ситуаційний аналіз включає й розгляд конкретної інформації про те, де виникли порушення в сфері екологічної діяльності, на якому виробничому рівні вони перебувають [4, с. 78].

Екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту [6].

Послуги екологічного аудиту включають: аналіз впливу екологічно небезпечної діяльності на стан природного середовища та здоров'я населення; еколого-економічний прогноз екологічних наслідків господарської діяльності; екологічне обґрунтування впровадження винаходів, ресурсозберігаючих технологій і систем, приладів контролю тощо; еколого-економічну оцінку ризику адміністративних рішень та ін.

У процесі надання послуг об'єктом екологічного аудиту може бути діюче підприємство, організація, установа, екологічна ситуація, що склалася на визначених територіях, окремі ділянки природних ресурсів, що пропонуються чи знаходяться в користуванні, інвестиційні і приватизаційні проекти, програми, пропозиції, кредитні угоди та ін. Суб'єктами є замовники (фізичні та юридичні особи, власники господарських об'єктів, центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування) та виконавці (аудиторські організації, аудиторі, аудиторські групи, фахівці центральних органів та ін.) [7, с. 78].

Екологічний аудит в Україні здійснюється у двох формах: добровільній та обов'язковій.

Добровільний екологічний аудит здійснюється стосовно будь-яких об'єктів екологічного аудиту на замовлення зацікавленого суб'єкта за згодою керівника чи власника об'єкта екологічного аудиту.

Обов'язковий екологічний аудит здійснюється на замовлення зацікавлених органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку, що затверджується Кабінетом Міністрів України, у таких випадках:

- банкрутство;
- приватизація, передача в концесію об'єктів державної та комунальної власності, крім визначених законом випадків;
- передача або придбання в державну чи комунальну власність;
- передача у довгострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності;
- створення на основі об'єктів державної та комунальної власності спільних підприємств;
- екологічне страхування об'єктів;
- завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону;
- в інших випадках, передбачених законом.

Екологічний контроль – це система екологічного планування, обліку, аналізу та аудиту, реалізація яких сприяє обґрунтуванню альтернативних підходів при здійсненні оперативного і стратегічного управління підприємством, спрямованих на підвищення еколого-економічної ефективності [8, с. 5].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Еколого-економічний аналіз є однією зі сфер науки та практики, що найбільш динамічно розвиваються останніми роками. Питання взаємодії суспільного виробництва з довкіллям сьогодні визначається як одна з найважливіших глобальних проблем людства, що свідчить про актуальність дослідження теоретичних та методичних аспектів еколого-економічного аналізу як інструменту забезпечення підвищення рівня екологізації виробництва, якості (екологічності) продукції, а також покращання стану довкілля. Основними напрямками подальших наукових досліджень стануть вивчення наслідків екологічної діяльності вітчизняних підприємств, розробка механізму еколого-економічного управління підприємством, а також розробка заходів, спрямованих на стабілізацію та покращання стану навколишнього природного середовища.

Література

1. Мельничук Н.В. Застосування еколого-економічного аналізу для оцінки рівня екологічності виробництва / Н.В. Мельничук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 3(51). – С. 172–179.
2. Теорія еколого-економічного аналізу : навч. посіб. / Є.В. Мішенін, І.М. Сотник, Н.В. Мішеніна, І.О. Галиця ; за ред. Є.В. Мішеніна. – Суми : СумДУ, 2014. – 246 с.

3. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 № 45/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/95>
4. Лебедев С.І. Концептуальні засади формування системи екологічного менеджменту підприємства / С.І. Лебедев // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 682. – С. 76–79.
5. Екологічний маркетинг : [навч. посіб.] / А.М. Вічевич, Т.В. Вайданич, І.І. Дідович, А.П. Дідович. – Львів : УкрДЛТУ, 2002. – 248 с.
6. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 № 1862-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>
7. Диллик Т. Концепция «экологически осознанного» руководства предприятием / Т. Диллик // Проблемы теории и практики управления. – 1993. – № 4. – С. 75–91.
8. Кірсанова Т.О. Екологічний контролінг в системі управління підприємством : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.08.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / Т.О. Кірсанова. – Суми : Сумський державний університет, 2004. – 19 с.

References

1. Mel'nychuk N.V. Zastosuvannya ekoloho-ekonomichnoho analizu dlya otsinky rivnya ekolohichnosti vyrobnytstva / N.V. Mel'nychuk // Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya. – 2010. – Seriya «Ekonomika». – Vyp. 3(51). – S. 172-179
2. Teoriya ekoloho-ekonomichnoho analizu: navch. posib. / Ye.V. Mishenin, I.M. Sotnyk, N.V. Mishenina, I.O. Halytsya; Za red. Ye.V. Mishenina. - Sumy: SumDU, 2014. - 246 s.
3. Zakon Urayiny «Pro ekolohichnu ekspertyzu» vid 09.02.1995 № 45/95-VR. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/95>
4. Lebedevych S. I. Kontseptual'ni zasady formuvannya systemy ekolohichnoho menedzhmentu pidpryyemstva / S. I. Lebedevych // Visn. Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnik». - 2010. - №682. - S. 76-79
5. Ekolohichnyy marketynh: [navch. posib.] / A. M. Vichevych, T. V. Vaydanych, I. I. Didovych, A. P. Didovych. – L'viv: UkrDLTU, 2002. – 248 s.
6. Zakon Urayiny «Pro ekolohichnyy audyt» vid 24.06.2004 № 1862-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>
7. Dyllyk T. Kontseptsyya «Ekolohychesky osoznannoho» rukovodstva predpryyatyem / T. Dyllyk // Problemy teoryy u praktyky upravlenyya. - 1993. - №4. - S. 75-91
8. Kirsanova, T.O. Ekolohichnyy kontrolinh v systemi upravlinnya pidpryyemstvom: avtoreferat na zdobuttya stupenya k. ekon. nauk spets.: 08.08.01 – ekonomika pryrodokorystuvannya i okhorony navkolysn'oho sere dovys'ha / T.O. Kirsanova. - Sumy : Sums'kyy derzhavnyy universytet, 2004. - 19 s.

Надійшла 21.11.2014; рецензент: д. е. н. Ковальчук С. В.